

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI – CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ȘI LITERARE
DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

AFECTE TRAUMATICE ÎN LITERATURA MIGRAȚIEI
ROMÂNEȘTI POSTCOMUNISTE

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Mihaiela POP

Doctorand:

Larisa-Georgiana PRODAN (căs. STOIAN)

CLUJ-NAPOCA
2025

Cuvinte-cheie: (e/i)migrație, afect, traumă, afect traumatic, literatura migrației postcomuniste, emigrație economică, emigrație academică

Rezumat

Căderea regimului comunist aduce după sine o perioadă de restructurări însemnate, în special la nivel politic și economic. Odată cu amploarea globală a capitalismului, se formează o diviziune internațională a muncii care devine caracteristică țărilor neoliberale. Pe fondul atitudinilor anticomuniste și al nevoii de libertate individuală – de mișcare, de circulație și de exprimare –, românii aleg calea Occidentului din anumite idealuri personale/individuale de evoluție și prosperitate, care, în sistemul economico-social postcomunist din țară, nu pot fi realizate. Calea înspre țările/economiile occidentale dezvoltate nu se dovedește, însă, una facilă, în special în contextul global dinainte de 2007, când România nu era încă parte integrată a Uniunii Europene, iar cetățenii nu aveau dreptul la o totală libertate de mișcare și integrare socială în cadrul țărilor vestice ori peste ocean. Emigrația devine sursă, așadar, a crizelor identitare, precum și a destrămării a milioane de familii românești, care suferă din pricina plecării a cel puțin unuia dintre membri.

Preluată ca reprezentare tematică la nivelul literaturii autohtone, integrarea realității sociale a migrației postcomuniste în zona esteticului facilitează atât conturarea, cât și transmiterea imaginarului verosimil al acesteia. Datorită expunerii cazurilor de emigrație economică sau academică, literatura română (a migrației) își consemnează un caracter global, întrucât conturează toposuri realiste și mișcări transnaționale din cadrul acestora. Cazurile de migrație – individualiza(n)te sau colective – sunt plasate la nivel literar în destinații de adopție, formându-se, într-o viziune de ansamblu, o întreagă *geografie afectivă*¹ a literaturii migrației postcomuniste.

Chiar dacă numărul textelor literare care tematizează aspectele sociale ale emigrației postrevoluționare este încă unul redus în raport cu fenomenul social, acestea merită o atenție mai amplă la nivelul studiilor de specialitate. Întrucât resurecția studiilor afectului este, de asemenea, un subiect de actualitate, transferul acestora în direcția literaturii migrației postcomuniste oferă o perspectivă psihologică, umanizantă asupra exemplelor literare de emigrație. Turnura afectivă [*The Affective Turn*], cu aplicare în sfera literaturii migrației, denotă „binomul” afectului care se formează la nivelul unei entități migratoare, prin conexiunea dintre

¹ Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for Literary History*, London, New York, Verso, 2005.

corpul aflat în mișcare transnațională și mintea care experimentează rupturi identitare și crize personale.

Considerate, în genere, melodrame, în cercetările care abordează subiectul, operele literare care tematizează emigrația postcomunistă desemnează, astfel, un vădit fond dramatic. Fie că este vorba despre drame personale/individuale ori colective, din punctul meu de vedere, acest substrat afectiv poate fi privit dincolo de simpla aparență. Asta presupune o lectură mai implicată a literaturii migrației, din prisma efectelor traumatice pe care le cauzează migrația, căci procesul îi transpune pe cei care pleacă într-un imaginar proletar în care se confruntă cu nerespectarea drepturilor legale, cu dificultăți de adaptare identitară, precum și cu depărtarea afectivă de casă, elemente care le marchează parcursul evolutiv definitiv. Fie că sunt expuse în mod direct de către vocile narrative subiective sau deduse prin intermediul altor elemente specifice prozei, afectele traumatice ale emigrației sunt prezente la nivelul literaturii dedicate. A vedea trauma ca afect reprezintă o perspectivă conceptuală singulară, care ajută la investigarea modului în care entitatea migrantă se raportează la scindarea identitară, precum și la schimbul poziției sociale.

În acest mod, analiza literară a tezei debutează cu narațiunea autobiografică a Lilianei Nechita (*Cireșe amare*), precum și cu cea a Liliei Bicec-Zanardelli (*Testamentul necitit.*), care devin scrieri ale traumei emigrației feminine, întrucât expun, pe fondul experienței și al suferinței personale, atât universul social al imigrantei îngrijitoare în Italia, determinant din punctul de vedere al pozițiilor periferice, cât și pe cel familial din țară, marcat de trauma abandonului. Operele lor atestă imaginarul proletar și periferic cu care (e/i)migrantul de gen feminin se confruntă în societatea occidentală. Statutul periferic de muncitoare est-europene, precum și diferențele de dezvoltare economică și socială dintre cele două țări accentuează cadrul traumatic al dezrădăcinării, al depărtării familiale, precum și pe cel al crizelor identitare multiple.

Preluând elemente marcante ale realității sociale postcomuniste, determinate de emigrația masivă a femeilor, respectiv a mamelor, literatura română (post)douămiistă înregistrează mai multe ficționalizări ale fenomenului. Unul dintre autorii români care se concentrează asupra acestui fond social este Dan Lungu. În *Fetița care se juca de-a Dumnezeu*, structura narativă binară reflectă atât povestea mamei, care suferă din pricina poziției periferice de *badantă* în spațiul italian, cât și pe cea a Rădiței, fetița rămasă în țară, marcată de plecarea mamei la muncă în străinătate.

Un parcurs narativ asemănător îl au personajele din romanul Liliei Bicec, *Bumerang*. Rămasă în grija tatălui alcoolic, fiica duce lipsa figurii materne, preluând, pe parcurs,

îndatoririle acesteia. Iresponsabilitatea tatălui determină carențe materiale grave, pe care cei doi copii le experimentează prin foame, frig și condiții de trai insalubre. De data aceasta, abuzurile incestuoase ale tatălui sunt mai pregnante decât în romanul lui Lungu, opțiunea narativă ilustrând și o continuare a parcursului copiilor în Italia, alături de mamă.

Imaginea socială a copiilor abandonați în urma emigrației economice apare și în *Kinderland*, romanul Lilianei Corobca. Textul expune un „univers al copiilor” profund afectat de migrația parentală. Vocea narativă subiectivă a protagonistei ilustrează implicațiile traumatice ale abandonului, redate, de data aceasta, din perspectiva singulară a copilului care devine un substitut parental și care suferă, totodată, carențe în special afective din cauza lipsei părinților, a căror revenire în țară este doar iluzorie.

Literatura română postcomunistă abordează realitatea socială a „orfanilor albi” [*orfanii bianchi*] și prin intermediul formulei literare a prozelor scurte. Cea care ilustrează acest fenomen este, din nou, Liliana Nechita, în volumul colectiv de povestiri *Păpușa din noroi*. Prin intermediul mai multor povești, fiecare fiind atribuită unui copil care experimentează abandonul matern/parental, Nechita transpune ficțional multiple traume cu care aceștia se confruntă.

Totodată, opțiunea pentru proza scurtă în ilustrarea literară a realității distopice a (e/i)migrației îi aparține și Danielei Rockhoff. Autoarea expune universul proletar al românilor care muncesc necalificat în spațiul de adopție german. Volumul *Căpșunarii* devine un ansamblu ficțional de povești traumatice, care circumscriu un imaginar realist al imigrației române din domeniul agricol.

La nivelul producției literare autohtone, migrația economică, a forței de muncă ieftine, necalificate, are o mai mare reprezentativitate decât migrația academică. Cu toate acestea, capitolul dedicat migrației masculine surprinde (auto)ficționalizări ale ambelor fenomene, întrucât atât Radu Pavel Gheo, cât și Bogdan Suceavă, își expun parcursul migraționist. În romanul autobiografic *Adio, adio, patria mea: cu î din i, cu â din a*, R. Pavel Gheo își transpune problematica identitară și de adaptare la un context complet necunoscut. Spațiul american hiperdezvoltat se plasează, pentru eul auctorial, într-un contrast puternic față de cel românesc, abia trecut prin chingile fostului sistem. Marcat de realitatea traumatică a emigrației economice, acesta tematizează subiectul în ficțiunea *Noapte bună, copii!*. Romanul expune povestea dramatică a trei tineri, originari din zona Banatului, care emigrează ilegal în Statele Unite pentru a-și rezolva carențele materiale, dar mai ales pentru a-și atinge idealurile de evoluție profesională.

În ceea ce privește relatarea autobiografică a lui Bogdan Suceavă, *Avalon. Secretele emigranților fericiți*, aceasta ilustrează parcursul academic al autorului în spațiul american. Deși

crează o aparență a bunăstării emigrației occidentale, textul surprinde trăiri ori evenimente care trădează scindarea și criza identitară a eului confesiv. Sub forma unui jurnal ficționalizat al emigrației, Suceavă expune dificultățile de adaptare în sistemul academic american, precum și pe cele de a deveni parte integrantă a acestuia.

Un caz aparte este reprezentat de Cătălin Dorian Florescu, care tematizează emigrația sub forma unei distopii a ceea ce promite inițial să fie o utopie americană. Inspirația autobiografică a emigrației personale se regăsește în cazul romanului *Vremea minunilor*, în cadrul căruia autorul inserează anumite nuclee autoficționale. Toposul american e prefigurat ca destinație a emigrației și în romanele *Bărbatul care aduce fericirea* și *Zaira*. Deși e ilustrat ca un univers multicultural și cosmopolit, spațiul american rămâne însă o destinație iluzorie, care își dezvăluie aspectele traumatice pe parcursul descoperirii acestuia.

Literatura română postcomunistă surprinde și alte ipostaze ale destrămării mirajelor occidentale. Spațiul elvețian e preponderent în textul diaristic semnat de Mirel Bănică, *Fals jurnal de căpșunar*, în care autorul își prezintă autobiografic experiența migrației academice. Cu toate că, inițial, motivul plecării din țară este cel de a-și continua studiile masterale/doctorale, dificultățile cotidiene/economice din spațiul occidental îl determină pe tânărul cercetător să lucreze în sfera muncii necalificate.

Albert V. Cătănuș prezintă, în *El sueño español*, universul proletar la emigrației economice, precum și destrămarea mirajului occidental prefigurat în spațiul iberic. Prin viziuni anticapitaliste și anticonsumeriste, vocea narativă subiectivă aduce critici atât societății spaniole, cât și imigranților proveniți din diferite colțuri ale lumii, care își sacrifică demnitatea și integritatea în schimbul unor remunerații (mai) însemnate. Contextul traumatic în care se află majoritatea entităților migrante transformă „visul spaniol” de asemenea într-unul distopic.

Un imaginar similar al clasei sociale migrante este conturat în autoficțiunea lui Adrian Schiop, *Zero grade Kelvin*. Prin relatarea cu fond autobiografic a experienței migraționiste neozeelandeze, Schiop oferă o mostră suplimentară a ceea ce presupune imigrația ilegală, în sfera marginaliza(n)tă a muncii necalificate. Efemeritatea mirajului emigrației se concretizează printr-un eșec pe care îl resimte/declamă instanța narativă.

Ca opțiune ficțională a deziluziei emigrației înspre țările din Vestul Europei, reprezentativ este romanul Ioanei Baetica Morpurgo, *Imigranții*. Având o structură narativă aparte, Baetica Morpurgo creează o ficțiune în care Marea Britanie multiculturală devine universul central al migrației transnaționale.

Din dorința de a accentua, în cadrul cercetării, și alte manifestări ale afectelor traumatice ale emigrației, în ultima parte a tezei au fost incluse două studii de caz ale exilului, dedicate

analizei operelor Aglajei Veteranyi, respectiv ale Sandei Nițescu. Astfel, romanele autoficționale ale lui Veteranyi, *De ce fierbe copilul în mămăligă* și *Raftul cu ultimele suflări*, se instituie ca autoficțiuni interconectate ale aceluiași proces migraționist autobiografic. Pentru Sanda Nițescu, în schimb, existența de imigrant în spațiul francez se concretizează prin crize identitare manifestate la nivel gastronomic. Autoficțiunile *Un fir de mărar și cerul albastru* și *Café* surprind, în mod diferit, geografia afective ale Parisului, în care elementele sferei culinare devin adevărate borne identitare.

Teza propune, în ansamblu, o (re)vizitare a literaturii postcomuniste care tematizează migrația (economică) din prisma implicațiilor afectiv-traumatice pe care le produce la nivelul sinelui (e/i)migrant, măcinat de crize identitare și dificultăți de adaptare născute în special din cauza poziției marginaliza(n)te în societățile de adopție. Literatura migrației românești postcomuniste oferă, prin specificul subiectului pe care îl tematizează, un caracter global literaturii autohtone, care se instalează într-un loc aparte în cadrul literaturilor transnaționale, aducând mostre literare ale unor procese de circulație și mișcare internaționale.

Cuprins

0. Argument	3
1. Contextualizări – realități sociale și reprezentări literare	9
1.1. Migrația economică postcomunistă. O realitate socială	9
1.2. Migrația postcomunistă redată literar. Literatura migrației și crizele identitare.....	16
2. Abordări teoretice. Viziuni conceptuale	24
2.1. Teoriile afectului: transpuneri în literatura migrației	24
2.2. <i>Afectul traumatic</i> – despre trauma ca afect	34
2.3. Între autobiografie și autoficțiune. Câteva delimitări	42
3. Ficționalizări ale migrației feminine. Badante și instanțe materne.....	50
3.1. Liliana Nechita și trauma unor <i>Cireșe amare</i>	54
3.2. Lilia Bicec-Zanardelli: <i>Testamentul necitit...</i> al unei traume perpetue	61
3.3. Ficționalizări ale abandonului matern	66
4. Emigrația postcomunistă în proza scurtă feminină	77
4.1. <i>Păpușa din noroi</i> și alte obiecte efemere. Despre <i>orfani bianchi</i>	77
4.2. <i>Căpșunarii</i> – o clasă proletară a imigranților români din Germania	85
5. Ficțiuni autobiografice – reprezentări ale migrației masculine	92
5.1. Perspective transnaționale în proza lui Radu Pavel Gheo: Banat vs. America	92
5.2. Emigrația academică în spațiul american. Cazul lui Bogdan Suceavă	103
5.3. Spațiul american: proiecție utopică și realitate distopică în proza lui C. D. Florescu.....	111
6. Ipostaze literare ale clasei proletare emigrante – miraje occidentale	121
6.1. Mirel Bănică și un „fals” jurnal migraționist	121
6.2. Experiența de <i>căpșunar</i> și visul spaniol	132
6.3. Visul neozeelandez în proza română autoficțională	140
6.4. Imigrația românească: mirajul ficțional al Marii Britanii	147
7. Afecte traumatice ale emigrației feminine înainte de 1990	156
7.1. Aglaja Veteranyi – Autoficțiunea unei existențe nomadice	156
7.2. Identitate în ruptură. Afectele culinare	173
8. O perspectivă integrativă – în loc de concluzii	180
Bibliografie	190
A. Bibliografie primară	190
B. Bibliografie secundară	191